Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Anden Afdeling)

9. september 2015*

»Præjudiciel forelæggelse — tilnærmelse af lovgivningerne — varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder eller bedrifter eller af dele af virksomheder eller bedrifter — begrebet »overførsel af en bedrift« — pligt til at indgive en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267, stk. 3, TEUF — påstået tilsidesættelse af EU-retten, der kan tilregnes en national ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres — national lovgivning, hvorefter ret til erstatning for det tab, der er lidt som følge af en sådan tilsidesættelse, er betinget af forudgående ophævelse af den afgørelse, der foranledigede dette tab«

I sag C-160/14,

angående en anmodning om præjudiciel afgørelse i henhold til artikel 267 TEUF, indgivet af Varas Cíveis de Lisboa (Portugal) ved afgørelse af 31. december 2013, indgået til Domstolen den 4. april 2014, i sagen:

João Filipe Ferreira da Silva e Brito m.fl.

mod

Estado português,

har

DOMSTOLEN (Anden Afdeling)

sammensat af afdelingsformanden, R. Silva de Lapuerta (refererende dommer), Domstolens vicepræsident, K. Lenaerts, som fungerende dommer i Anden Afdeling, samt dommerne J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev og C. Lycourgos,

generaladvokat: Y. Bot

justitssekretær: ekspeditionssekretær M. Ferreira,

på grundlag af den skriftlige forhandling og efter retsmødet den 25. februar 2015,

efter at der er afgivet indlæg af:

— João Filipe Ferreira da Silva e Brito m.fl. ved advogados C. Góis Coelho, S. Estima Martins og R. Oliveira

— den portugisiske regering ved L. Inez Fernandes og A. Fonseca Santos, som befuldmægtigede

* Processprog: portugisisk.

— den tjekkiske regering ved M. Smolek og J. Vláčil, som befuldmægtigede

— den franske regering ved G. de Bergues, D. Colas og F.-X. Bréchot, som befuldmægtigede

— den italienske regering ved G. Palmieri, som befuldmægtiget, bistået af avvocato dello Stato F. Varrone

— Europa-Kommissionen ved J. Enegren, M. França, M. Konstantinidis og M. Kellerbauer, som befuldmægtigede,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse i retsmødet den 11. juni 2015,

afsagt følgende

Dom

1 Anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører fortolkningen af artikel 1, stk. 1, i Rådets direktiv 2001/23/EF af 12. marts 2001 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder eller bedrifter eller af dele af virksomheder eller bedrifter (EFT L 82, s. 16), af artikel 267, stk. 3, TEUF samt af visse almindelige EU-retlige principper.

2 Anmodningen er blevet indgivet i forbindelse med en tvist mellem, på den ene side, João Filipe Ferreira da Silva e Brito og 96 andre personer, og, på den anden side, Estado português (den portugisiske stat) vedrørende en påstået tilsidesættelse af EU-retten, som kan tilregnes Supremo Tribunal de Justiça (den portugisiske højesteret).

Retsforskrifter

EU-retten

3 Ved direktiv 2001/23 blev der foretaget en kodifikation af Rådets direktiv 77/187/EØF af 14. februar 1977 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder eller bedrifter eller af dele af virksomheder eller bedrifter (EFT L 61, s. 26), som ændret ved Rådets direktiv 98/50/EF af 29. juni 1998 (EFT L 201, s. 88).

4 Følgende fremgår af ottende betragtning til direktiv 2001/23:

»Af hensyn til retssikkerheden og gennemsigtigheden skulle begrebet overførsel afklares på baggrund af Domstolens retspraksis. Denne afklaring ændrer ikke anvendelsesområdet for direktiv 77/187/EØF som fortolket af Domstolen.«

5 Artikel 1, stk. 1, litra a) og b), i direktiv 2001/23 bestemmer:

»a) Dette direktiv finder anvendelse på overførsel af en virksomhed eller bedrift eller af en del af en virksomhed eller bedrift til en anden indehaver som følge af en overdragelse eller fusion.

b) Som overførsel i henhold til dette direktiv anses overførsel af en økonomisk enhed, der bevarer sin identitet, forstået som en helhed af midler, der er organiseret med henblik på udøvelse af en økonomisk aktivitet, uanset om den er væsentlig eller accessorisk, jf. dog litra a) og de følgende bestemmelser i denne artikel.«

6 Nævnte direktivs artikel 3, stk. 1, første afsnit, fastsætter:

»Overdragerens rettigheder og forpligtelser i henhold til en arbejdskontrakt eller et arbejdsforhold, som bestod på tidspunktet for overførslen, overgår som følge af denne overførsel til erhververen.«

Portugisisk ret

7 Artikel 13 i Lei nº 67/2007 – Aprova o Regime da Responsabilidade Civil Extracontratual do Estado e Demais Entidades Públicas (lov nr. 67/2007 om vedtagelse af ordningen vedrørende statens og andre offentlige organers ansvar uden for kontraktforhold) af 31. december 2007 (Diário da República, Serie I, nr. 137, af 31.12.2007, s. 91117), som ændret ved lov nr. 31/2008 af 17. juli 2008 (Diário da República, Serie I, nr. 137, af 17.7.2008, s. 4454, herefter »RRCEE«), fastsætter:

»1. Med forbehold af uberettiget strafferetlig domfældelse og uberettiget frihedsberøvelse kan staten civilretligt drages til ansvar for skader, der opstår som følge af retsafgørelser, som er åbenbart forfatningsstridige, ulovlige eller uberettigede på grund af åbenlyse fejl i bedømmelsen af de relevante faktiske omstændigheder.

2. Påstanden om erstatning skal være begrundet i den kompetente retsinstans' forudgående ophævelse af den skadevoldende afgørelse.«

Tvisten i hovedsagen og de præjudicielle spørgsmål

8 Air Atlantis SA (herefter »AIA«), et selskab, som blev stiftet i 1985, og som drev virksomhed inden for ikke-regelmæssig lufttransport (charterflyvning), blev opløst den 19. februar 1993. I denne forbindelse var sagsøgerne i hovedsagen genstand for en kollektiv afskedigelse.

9 Fra den 1. maj 1993 begyndte TAP, et selskab, som var hovedaktionær i AIA, at varetage en del af de flyvninger, som AIA havde forpligtet sig til at udføre i perioden fra den 1. maj til den 31. oktober 1993. TAP udførte ligeledes et vist antal charterflyvninger, hvilket var et marked, som selskabet ikke havde opereret på tidligere, for så vidt som de pågældende ruter hidtil var blevet betjent af AIA. Med henblik herpå benyttede TAP en del af det udstyr, som AIA havde benyttet i forbindelse med sin virksomhed, navnlig fire flyvemaskiner. TAP påtog sig ligeledes betaling af ydelser i henhold til de indgåede leasingkontrakter vedrørende disse fly og overtog det kontorinventar, som tilhørte AIA, og som sidstnævnte benyttede i sine lokaler i Lissabon (Portugal) og Faro (Portugal), tillige med andet løsøre. TAP ansatte endvidere et vist antal af de tidligere ansatte i AIA.

10 Sagsøgerne i hovedsagen anlagde efterfølgende sag for Tribunal do Trabalho de Lisboa (arbejdsretten i Lissabon) til prøvelse af den kollektive afskedigelse, som de var blevet berørt af, idet de nedlagde påstand om genansættelse i TAP, og om betaling af deres lønninger.

11 Ved dom af 6. februar 2007 truffet af Tribunal do Trabalho de Lisboa fik sagsøgerne delvist medhold i den sag, der var anlagt til prøvelse af nævnte kollektive afskedigelse, idet denne ret fastslog, at sagsøgerne i hovedsagen skulle genansættes i de tilsvarende kategorier, og at der skulle ydes erstatning. Tribunal do Trabalho de Lisboa fandt, at der i den foreliggende sag var sket overførsel af en bedrift, i hvert fald af en del heraf, for så vidt som virksomhedens identitet var blevet bevaret, og dens aktiviteter var blevet videreført, idet TAP var indtrådt i ansættelseskontrakterne i stedet for den tidligere arbejdsgiver.

12 Dommen blev appelleret til Tribunal da Relação de Lisboa (appelinstans i Lissabon), der ved dom af 16. januar 2008 ophævede førsteinstansens dom, for så vidt som denne pålagde TAP at genansætte sagsøgerne i hovedsagen samt at betale dem erstatning, med den begrundelse, at fristen for at anfægte den kollektive afskedigelse var udløbet.

13 Sagsøgerne i hovedsagen iværksatte kassationsappel for Supremo Tribunal de Justiça, der ved dom af 25. februar 2009 fastslog, at nævnte kollektive afskedigelse på ingen måde var ulovlig. Denne ret bemærkede, at det ikke er tilstrækkeligt til at antage, at der foreligger overførsel af en bedrift, at en erhvervsmæssig aktivitet »blot videreføres«, idet det ligeledes er et krav, at bedriftens identitet bevares. I den foreliggende sag benyttede TAP imidlertid ikke en »enhed« med samme identitet som den »enhed«, der tidligere havde tilhørt AIA, i forbindelse med sin udførelse af de omhandlede flyvninger i sommeren 1993. Da der således ikke var sammenfald mellem de to omhandlede »enheder«, kunne det ikke fastslås, at der havde fundet overførsel af en bedrift sted.

14 Supremo Tribunal de Justiça fandt ligeledes, at der ikke var sket nogen overførelse af kundekredsen fra AIA til TAP. Desuden var AIA, ifølge denne ret, indehavere af en bedrift, der var knyttet til et konkret gode, nemlig licensen, som ikke kunne overdrages, hvilket gjorde, at det ikke var muligt at overføre bedriften, hvorfor det alene var de enkelte goder, og ikke selve bedriften, som kunne være genstand for salg.

15 Supremo Tribunal de Justiça bemærkede i relation til EU-rettens anvendelse, at Domstolen for så vidt angår situationer, hvor en virksomhed videreførte aktiviteter, der hidtil var blevet udøvet af et andet selskab, havde fastslået, at »den omstændighed« ikke i sig selv er tilstrækkelig til, at der er tale om overførsel af en økonomisk enhed, idet »en enhed ikke kan begrænses til den aktivitet, den udfører«.

16 Da visse af sagsøgerne i hovedsagen havde anmodet Supremo Tribunal de Justiça om at indgive en anmodning om præjudiciel afgørelse for Domstolen, fastslog denne ret, at »den pligt til præjudiciel forelæggelse, som påhviler de nationale retter, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, alene foreligger i de tilfælde, hvor de pågældende retsinstanser finder det nødvendigt at ty til EU-retten for at løse den verserende tvist, og når der i øvrigt er opstået et spørgsmål om fortolkning af denne ret«. Henset til Domstolens praksis vedrørende fortolkningen af de EU-retlige bestemmelser, der omhandler »overførsel af en bedrift«, var der desuden »ingen relevant tvivl« i forbindelse med fortolkningen af de nævnte bestemmelser, »som kan begrunde en præjudiciel forelæggelse«.

17 Supremo Tribunal de Justiça fandt, at »Domstolen selv udtrykkeligt har anerkendt, at den korrekte anvendelse af [EU-]retten kan fremgå med en sådan klarhed, at der ikke foreligger nogen rimelig tvivl om afgørelsen af det rejste spørgsmål, hvorfor der ligeledes i dette tilfælde fritages for pligten til forelæggelse. Når der [ifølge denne nationale ret] henses til indholdet af de af [sagsøgerne i hovedsagen] anførte [EU-retlige bestemmelser], Domstolens fortolkning heraf samt omstændighederne i den foreliggende sag […], som er blevet bedømt [...], opstår der ingen relevant tvivl i forbindelse med fortolkningen, som kan begrunde en præjudiciel forelæggelse […]«.

18 Supremo Tribunal de Justiça understregede endvidere, at »Domstolen har udviklet en fast retspraksis vedrørende fortolkningen af de [EU-retlige] bestemmelser, der omhandler »overførsel af en bedrift«, og dette i en sådan grad, at direktiv [2001/23] nu indeholder en konsolidering af de nævnte begreber på baggrund af den nævnte retspraksis. Disse begreber er nu så tydeligt formuleret med henblik på deres fortolkning i retspraksis (fællesskabsretligt og endog nationalt), at der i den foreliggende sag ikke er grundlag for en forudgående konsultering af Domstolen […]«.

19 Sagsøgerne i hovedsagen anlagde herefter et civilt søgsmål angående erstatning uden for kontrakt mod Estado português med påstand om, at sidstnævnte tilpligtes at erstatte visse økonomiske tab, som de havde lidt. Til støtte for sagen har de gjort gældende, at den af Supremo Tribunal de Justiça afsagte dom er åbenbart ulovlig, for så vidt som dens fortolkning af begrebet »overførsel af en bedrift« i den

betydning, hvori dette udtryk er anvendt i direktiv 2001/23, er forkert, og for så vidt som retsinstansen tilsidesatte sin forpligtelse til at forelægge spørgsmål om fortolkningen af den relevante EU-ret for Domstolen.

20 Estado português har gjort gældende, at det rejste erstatningskrav ifølge artikel 13, stk. 2, i RRCEE skal være begrundet i den kompetente retsinstans' forudgående ophævelse af den skadevoldende afgørelse, og har i denne forbindelse henvist til, at der ikke er grundlag for at betale den krævede erstatning, da Supremo Tribunal de Justiças dom ikke er blevet ophævet.

21 Den forelæggende ret har anført, at det er væsentligt at få oplyst, om den af Supremo Tribunal de Justiça afsagte dom er åbenbart ulovlig, og om dens fortolkning af begrebet »overførsel af en bedrift« er urigtig, henset til direktiv 2001/23 og de faktiske omstændigheder, som den sidstnævnte ret rådede over. Det er ligeledes væsentligt at få oplyst, om Supremo Tribunal de Justiça havde pligt til at foretage den begærede præjudicielle forelæggelse.

22 Under disse omstændigheder har Varas Cíveis de Lisboa (afdelingerne for civile sager i Lissabon) besluttet at udsætte sagen og forelægge Domstolen følgende præjudicielle spørgsmål:

»1) Skal direktiv 2001/23, herunder navnlig dets artikel 1, stk. 1, fortolkes således, at begrebet »overførsel af en bedrift« omfatter en situation, hvor en virksomhed, der opererer på markedet for charterflyvninger, opløses efter beslutning fra dens hovedaktionær, som ligeledes er en virksomhed, der opererer inden for flybranchen, og hvor moderselskabet i forbindelse med likvidationen:

— overtager det opløste selskabs stilling i leasingkontrakterne vedrørende flyvemaskiner og i de gældende kontrakter om charterflyvninger, som er indgået med rejsearrangører

— udøver virksomhed, der hidtil blev udøvet af det opløste selskab

— genansætter visse af de arbejdstagere, der hidtil har været tilknyttet det opløste selskab, og placerer dem i tilsvarende stillinger

— modtager mindre udstyr fra det opløste selskab?

2) Skal artikel 267 TEUF fortolkes således, at Supremo Tribunal de Justiça, henset til de i spørgsmål 1 beskrevne omstændigheder samt det forhold, at de lavere nationale retter, der havde behandlet sagen, havde afsagt modsigende afgørelser, var pligtig at forelægge Domstolen et præjudicielt spørgsmål vedrørende fortolkningen af begrebet »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23?

3) Er EU-retten, herunder navnlig de af Domstolen i dom Köbler (C-224/01, EU:C:2003:513) opstillede principper vedrørende statens ansvar for skader, der forvoldes borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse truffet af en national ret i sidste instans, til hinder for anvendelsen af en national bestemmelse, hvorefter et erstatningskrav mod staten forudsætter, at der er sket en forudgående ophævelse af den negative afgørelse?«

Om de præjudicielle spørgsmål

Det første spørgsmål

23 Med det første spørgsmål ønsker den forelæggende ret oplyst, om artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23 skal fortolkes således, at begrebet »overførsel af en bedrift« omfatter en situation, hvor en virksomhed, der opererer på markedet for charterflyvninger, opløses af dens hovedaktionær, som ligeledes er en luftfartsvirksomhed, og hvor denne sidstnævnte herefter overtager den opløste virksomhed ved at overtage de løbende leasingkontrakter vedrørende flyvemaskiner og kontrakter om charterflyvninger, udøver virksomhed, der hidtil blev udøvet af den opløste virksomhed, genansætter visse af de arbejdstagere, der hidtil har været tilknyttet denne virksomhed ved at tildele dem stillinger, der er tilsvarende dem, de tidligere udførte, og modtager mindre udstyr fra nævnte virksomhed.

24 Med henblik på besvarelsen af dette spørgsmål skal det bemærkes, at Domstolen har fastslået, at direktiv 77/187, som kodificeret i direktiv 2001/23, fandt anvendelse i alle de tilfælde, hvor der som led i en aftale sker en udskiftning af den fysiske eller juridiske person, som er ansvarlig for virksomhedens drift, og som af den grund påtager sig en arbejdsgivers forpligtelser over for arbejdstagerne i virksomheden (jf. domme Merckx og Neuhuys, C-171/94 og C-172/94, EU:C:1996:87, præmis 28, Hernández Vidal m.fl., C-127/96, C-229/96 og C-74/97, EU:C:1998:594, præmis 23, og Amatori m.fl., C-458/12, EU:C:2014:124, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).

25 Ifølge fast retspraksis er formålet med direktiv 2001/23 at sikre en fortsættelse af de bestående ansættelsesforhold inden for en økonomisk enhed, selv om denne skifter indehaver. Det afgørende ved vurderingen af, om der foreligger en overførsel i direktivets forstand, er, om den pågældende økonomiske enhed har bevaret sin identitet, hvilket navnlig må lægges til grund, såfremt driften faktisk fortsættes eller genoptages (jf. domme Spijkers, 24/85, EU:C:1986:127, præmis 11 og 12, Güney-Görres og Demir, C-232/04 og C-233/04, EU:C:2005:778, præmis 31 og den deri nævnte retspraksis, og Amatori m.fl., C-458/12, EU:C:2014:124, præmis 30 og den deri nævnte retspraksis).

26 For at afgøre, om denne betingelse er opfyldt, må der tages hensyn til alle de faktiske omstændigheder omkring den pågældende overførsel, herunder hvilken form for virksomhed eller bedrift der er tale om, hvorvidt der er sket en overførsel af de materielle aktiver som f.eks. bygninger og løsøre, værdien af de immaterielle aktiver på tidspunktet for overførslen, hvorvidt den nye indehaver har overtaget størstedelen af arbejdsstyrken, om kundekredsen overføres, samt i hvor høj grad aktiviteterne før og efter overførslen er de samme, og hvor længe disse eventuelt har været indstillet. Alle disse omstændigheder kan kun indgå som enkelte elementer i den samlede bedømmelse, der skal foretages, og de kan derfor ikke vurderes isoleret (jf. domme Spijkers, 24/85, EU:C:1986:127, præmis 13, Redmond Stichting, C-29/91, EU:C:1992:220, præmis 24, Süzen, C-13/95, EU:C:1997:141, præmis 14, og Abler m.fl., C-340/01, EU:C:2003:629, præmis 33).

27 I særdeleshed har Domstolen fremhævet, at afvejningen af, hvilken vægt der skal tillægges de forskellige kriterier, nødvendigvis afhænger af, hvilken type aktivitet der udføres, og hvilke produktions- eller driftsmåder der anvendes i virksomheden, bedriften eller den pågældende del af bedriften (jf. domme Süzen, C-13/95, EU:C:1997:141, præmis 18, Hernández Vidal m.fl., C-127/96, C-229/96 og C-74/97, EU:C:1998:594, præmis 31, Hidalgo m.fl., C-173/96 og C-247/96, EU:C:1998:595, præmis 31, og i denne retning UGT-FSP, C-151/09, EU:C:2010:452, præmis 28).

28 Det er i lyset af disse retningslinjer fra retspraksis, at det første forelagte spørgsmål skal vurderes under hensyntagen til de væsentligste faktiske omstændigheder, som den nationale ret har redegjort for i forelæggelsesafgørelsen, og navnlig ifølge ordlyden af dette første spørgsmål.

29 Det skal indledningsvis fremhæves, at i en situation som den i hovedsagen omhandlede, som vedrører luftfartsbranchen, skal overførsel af aktiver anses for en vigtig omstændighed ved afgørelsen af, om der foreligger en »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23 (jf. i denne retning dom Liikenne, C-172/99, EU:C:2001:59, præmis 39).

30 I denne henseende fremgår det af forelæggelsesafgørelsen, at TAP indtrådte i stedet for AIA i leasingkontrakterne vedrørende flyvemaskiner og rent faktisk har benyttet disse sidstnævnte, hvilket tyder på en overtagelse af aktiver, som er uundværlige for videreførelsen af den aktivitet, som AIA tidligere havde udøvet. Desuden blev en del andet udstyr overtaget.

31 Som generaladvokaten har anført i punkt 48, 51, 53, 56 og 58 i forslaget til afgørelse, understøtter andre elementer, henset til de i denne doms præmis 26 nævnte kriterier, at der i hovedsagen foreligger en »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23. Dette er således tilfældet for så vidt angår TAP's indtrædelse, i stedet for AIA, i de løbende kontrakter om charterflyvninger indgået med rejsearrangører, hvilket er udtryk for TAP's overtagelse af AIA's kundekreds, TAP's udvikling af charterflyvningsaktiviteter på de ruter, der tidligere var blevet betjent af AIA, hvilket afspejler, at TAP viderefører den aktivitet, som AIA tidligere udøvede, genansættelsen i TAP af arbejdstagere, som var udstationeret til AIA, med henblik på udførelse af tilsvarende opgaver som dem, de havde haft i dette sidstnævnte selskab, hvilket er udtryk for TAP's overtagelse af en del af det personale, der var ansat i AIA, og endelig TAP's overtagelse, fra den 1. maj 1993, af en del af de charterflyvningsaktiviteter, som var blevet udført af AIA indtil det blev opløst i februar 1993, hvilket bekræfter den omstændighed, at de overførte aktiviteter ikke i praksis var indstillet.

32 Den omstændighed, at den enhed, hvis aktiver og en del af personalet er blevet overtaget, er blevet integreret i TAP's struktur, uden at den har bevaret sin selvstændige organisatoriske struktur, for så vidt som der er blevet bevaret en funktionel forbindelse mellem på den ene side disse aktiver og det personale, som er blevet overført til dette sidstnævnte selskab, og på den anden side videreførelsen af de aktiviteter, som tidligere blev udført af det opløste selskab, er under disse omstændigheder uden betydning for anvendelsen af artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23. I denne faktuelle sammenhæng er det mindre væsentligt, at de pågældende aktiver blev benyttet til både at foretage ruteflyvninger og charterflyvninger, da der under alle omstændigheder er tale om lufttransportoperationer, og idet det bemærkes, at TAP har opfyldt AIA's kontraktuelle forpligtelser vedrørende disse charterflyvninger.

33 Det følger nemlig af præmis 46 og 47 i dom Klarenberg (C-466/07, EU:C:2009:85), at det ikke er den erhvervsdrivendes specifikke bevarelse af de forskellige overførte produktionsfaktorer, men den gensidige funktionelle afhængigheds- og komplementaritetsforbindelse mellem disse faktorer, som udgør det relevante element med henblik på at fastslå, om den overførte enhed har bevaret sin identitet.

34 Bevarelsen af en sådan funktionel forbindelse mellem de forskellige overførte faktorer gør det således muligt for erhververen at anvende disse, selv om de efter overførslen integreres i en ny anderledes organisatorisk struktur med henblik på at fortsætte den samme eller en tilsvarende økonomisk aktivitet (jf. dom Klarenberg, C-466/07, EU:C:2009:85, præmis 48).

35 Henset til ovenstående betragtninger skal det første spørgsmål besvares med, at artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23 skal fortolkes således, at begrebet »overførsel af en bedrift« omfatter en situation, hvor en virksomhed, der opererer på markedet for charterflyvninger, opløses af dens hovedaktionær, som ligeledes er en luftfartsvirksomhed, og hvor denne sidstnævnte herefter overtager den opløste virksomhed ved at overtage de løbende leasingkontrakter vedrørende flyvemaskiner og kontrakter om charterflyvninger, udøver virksomhed, der hidtil blev udøvet af den opløste virksomhed, genansætter visse af de arbejdstagere, der hidtil har været tilknyttet denne virksomhed, ved at tildele dem stillinger, der er tilsvarende dem, de tidligere udførte, og modtager mindre udstyr fra nævnte virksomhed.

Det andet spørgsmål

36 Med det andet spørgsmål ønsker den forelæggende ret oplyst, om artikel 267, stk. 3, TEUF under hensyn til omstændighederne som de i hovedsagen omhandlede, og navnlig på grund af den omstændighed, at de underliggende retsinstanser har truffet divergerende afgørelser vedrørende fortolkningen af begrebet »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23, skal fortolkes således, at en ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, i princippet er forpligtet til at indbringe en sag for Domstolen med henblik på fortolkningen af dette begreb.

37 Selv om det i denne forbindelse er korrekt, at den ved artikel 267 TEUF indførte procedure er et middel til samarbejde mellem Domstolen og de nationale retter, som giver Domstolen mulighed for at forsyne de nationale retter med de elementer vedrørende fortolkningen af EU-retten, som er nødvendige for, at de kan afgøre den for dem verserende tvist, forholder det sig ikke desto mindre således, at når der ikke i den nationale ret er nogen adgang til retlig prøvelse af en national rets afgørelse, er denne sidstnævnte i princippet forpligtet til at indbringe en sag for Domstolen i overensstemmelse med artikel 267, stk. 3, TEUF, når der rejses et spørgsmål om fortolkningen af EU-retten (jf. dom Consiglio nazionale dei geologi et Autorità garante della concorrenza e del mercato. C-136/12, EU:C:2013:489, præmis 25 og den deri nævnte retspraksis).

38 Hvad angår rækkevidden af den nævnte forpligtelse følger det af en konsolideret retspraksis, siden afsigelsen af dom Cilfit m.fl. (283/81, EU:C:1982:335), at hvis der er rejst et EU-retligt spørgsmål under en retssag ved en ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, er retten pligtig at forelægge sagen for Domstolen, medmindre retten har fastslået, at det rejste spørgsmål ikke er relevant, eller at den pågældende EU-retlige bestemmelse allerede er blevet fortolket af Domstolen, eller at EU-rettens korrekte anvendelse fremgår med en sådan klarhed, at der ikke er plads til fortolkningstvivl.

39 Domstolen har endvidere præciseret, at denne mulighed desuden skal vurderes i forhold dels til EU-rettens særegenheder, dels de særlige vanskeligheder, fortolkningen heraf frembyder, samt risikoen for afvigende retspraksis inden for Unionen (dom Intermodal Transports, C-495/03, EU:C:2005:552, præmis 33).

40 Ganske vist tilkommer det den nationale retsinstans alene at afgøre, om den korrekte anvendelse af EU-retten fremgår med en sådan klarhed, at der ikke foreligger nogen rimelig tvivl, og dermed at beslutte at undlade at forelægge Domstolen et spørgsmål om fortolkningen af EU-retten, der er blevet rejst for den (jf. dom Intermodal Transports, C-495/03, EU:C:2005:552, præmis 37 og den deri nævnte retspraksis).

41 I denne henseende kan den omstændighed, at de nationale retsinstanser har afsagt indbyrdes modstridende afgørelser, ikke i sig selv udgøre et afgørende element, der kan udløse forpligtelsen i henhold til artikel 267, stk. 3, TEUF.

42 Den ret, der træffer afgørelse i sidste instans, kan nemlig, uanset at de underordnede retter har anlagt en bestemt fortolkning af en EU-retlig bestemmelse, vurdere, at den fortolkning, som denne ret har til hensigt at give den nævnte bestemmelse – som er forskellig fra den, der er anlagt af disse retter – ikke giver anledning til, at der kan rejses nogen rimelig tvivl.

43 Det skal dog fremhæves, at fortolkningen af begrebet »overførsel af en bedrift« for så vidt angår den i den foreliggende sag omhandlede branche, og, som det fremgår af denne doms præmis 24-27, har rejst adskillige spørgsmål fra et stort antal nationale retter, som følgelig ser sig nødsaget til at forelægge sagen for Domstolen. Disse spørgsmål er ikke alene udtryk for, at der foreligger fortolkningsvanskeligheder, men ligeledes, at risikoen for afvigende retspraksis på EU-niveau er til stede.

44 Det følger heraf, at under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede, som både er karakteriseret ved modstridende retninger i retspraksis på nationalt niveau med hensyn til begrebet »overførsel af en bedrift« som omhandlet i direktiv 2001/23, og af tilbagevendende fortolkningsvanskeligheder af dette begreb i de forskellige medlemsstater, er en national ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, forpligtet til at forelægge sagen for Domstolen for at fjerne risikoen for en urigtig fortolkning af EU-retten.

45 Det følger af de ovenstående betragtninger, at det andet spørgsmål skal besvares med, at artikel 267, stk. 3, TEUF skal fortolkes således, at en ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, er forpligtet til at indgive en anmodning om præjudiciel afgørelse for Domstolen vedrørende fortolkningen af begrebet en »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23 under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede, som både er karakteriseret ved de underliggende retsinstansers divergerende afgørelser med hensyn til fortolkningen af dette begreb, og af tilbagevendende fortolkningsvanskeligheder af dette i de forskellige medlemsstater.

Det tredje spørgsmål

46 Med det tredje spørgsmål ønsker den forelæggende ret nærmere bestemt oplyst, om EU-retten, herunder navnlig de af Domstolen opstillede principper på området for statens ansvar for skader, der forvoldes borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse truffet af en national ret i sidste instans, skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning, hvorefter et erstatningskrav mod staten forudsætter, at der er sket en forudgående ophævelse af den af denne instans afsagte negative afgørelse, når en sådan ophævelse i praksis er udelukket.

47 I denne henseende skal det bemærkes, at i betragtning af at den dømmende magt har afgørende betydning for beskyttelsen af borgernes rettigheder i henhold til EU-retten, ville EU-rettens fulde virkning blive afsvækket og beskyttelsen af de i unionsretten anerkendte rettigheder blive forringet, hvis borgerne ikke, under visse betingelser, kunne opnå erstatning, såfremt deres rettigheder er blevet krænket ved en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse, som en ret i en medlemsstat har truffet som sidste instans (jf. dom Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 33).

48 Den forelæggende ret har rejst tvivl om, hvorvidt bestemmelsen i artikel 13, stk. 2, i RRCEE, som fastsætter, at et krav om erstatning i henhold til det nævnte ansvar »skal være begrundet« i den kompetente retsinstans' forudgående ophævelse af den skadevoldende afgørelse, er forenelig med disse principper.

49 Det følger af denne bestemmelse, at ethvert søgsmål om statens erstatningsansvar for tilsidesættelse af den forpligtelse, der følger af tilsidesættelsen af den forpligtelse, der er fastsat i artikel 267, stk. 3, TEUF, ikke kan antages til realitetsbehandling i mangel af en forudgående ophævelse af den negative afgørelse.

50 Det skal bemærkes, at når betingelserne for, at staten ifalder ansvar, er opfyldt, hvilket det tilkommer de nationale retter at afgøre, skal staten erstatte det forvoldte tab efter nationale regler, idet betingelserne i de nationale lovgivninger for erstatning af tab dog ikke må være mindre fordelagtige end dem, der gælder for tilsvarende søgsmål efter national ret (ækvivalensprincippet), og ikke må være udformet således, at de i praksis gør det umuligt eller urimeligt vanskeligt at opnå erstatning (effektivitetsprincippet) (jf. dom Fuß, C-429/09, EU:C:2010:717, præmis 62 og den deri nævnte retspraksis).

51 En bestemmelse i national ret som den, der er indeholdt i artikel 13, stk. 2, i RRCEE, kan gøre det urimeligt vanskeligt at opnå erstatning for tab, der er forårsaget af tilsidesættelsen af den omhandlede EU-ret.

52 Det fremgår nemlig af de sagsakter, som Domstolen råder over, såvel som af de oplysninger, der er fremkommet under retsmødet, at de tilfælde, hvor Supremo Tribunal de Justiças afgørelser kan være genstand for en fornyet prøvelse, er yderst begrænsede.

53 Den portugisiske regering har i denne henseende gjort gældende, at den pågældende bestemmelse i den nationale lovgivning overholder de hensyn, som følger af princippet om retskraft og retssikkerhedsprincippet. Denne regering har i særdeleshed fremhævet, at en fornyet prøvelse, som et retsligt organ, der træffer afgørelse i sidste instans, skal foretage, i den i hovedsagen omhandlede situation er uforenelig med dette retslige organs funktion, eftersom formålet med disse afgørelser består i definitivt at afslutte en tvist, idet retsstatsprincippet og overholdelsen af retsafgørelser ellers bringes i fare, ved at svække den dømmende magts hierarki.

54 Det er korrekt, at Domstolen har fremhævet den betydning, som princippet om retskraft har i Unionens retsorden og i de nationale retsordener, ved at præcisere, at hvis der ikke findes EU-retlige bestemmelser på området, tilkommer det medlemsstaterne i deres interne retsorden at fastsætte fremgangsmåderne for gennemførelse af dette princip i medfør af princippet om medlemsstaternes procesautonomi (jf. i denne retning dom Fallimento Olimpiclub, C-2/08, EU:C:2009:506, præmis 22 og 24).

55 Med hensyn til den indvirkning, som princippet om retskraft har på den i hovedsagen omhandlede situation, er det tilstrækkeligt at bemærke, at en anerkendelse af princippet om statens erstatningsansvar for en afgørelse truffet af en ret i sidste instans ikke i sig selv indebærer, at den retskraft, der er knyttet til en sådan afgørelse, anfægtes. Et søgsmål, hvorunder staten søges draget til ansvar, har ikke den samme genstand og angår ikke nødvendigvis de samme parter som det søgsmål, der resulterede i den retskraftige afgørelse. Hvis sagsøgeren i et erstatningssøgsmål mod staten får medhold, indebærer dette, at staten dømmes til at erstatte det tab, den pågældende har lidt, men sagsøgeren opnår ikke nødvendigvis, at den retsafgørelse, som har forvoldt dette tab, mister den retskraft, der er knyttet til afgørelsen. Princippet om statens erstatningsansvar, der følger af Unionens retsorden, kræver i hvert fald, at der ydes en sådan erstatning, men pålægger ikke, at den retsafgørelse, som har forvoldt tabet, ændres (jf. dom Köbler, C-224/01, EU:C:2003:513, præmis 39).

56 Hvad angår argumentet om tilsidesættelsen af retssikkerhedsprincippet skal det bemærkes, at selv om det forudsættes, at dette princip kan tages i betragtning i en situation som den i hovedsagen omhandlede, kan det på ingen måde påberåbes for at fortrænge princippet om statens erstatningsansvar for tab, som er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af EU-retten, der må tilregnes staten.

57 En hensyntagen til retssikkerhedsprincippet ville nemlig, når en retsafgørelse truffet af en ret i sidste instans er baseret på en åbenbart urigtig fortolkning af EU-retten, medføre, at den enkelte forhindres i at gøre de rettigheder, som kan udledes af EU's retsorden, gældende, og navnlig de rettigheder, der følger af dette princip om medlemsstatens erstatningsansvar.

58 Det sidstnævnte princip udgør imidlertid en væsentlig del af systemet i traktaterne, som Unionen er baseret på (jf. i denne retning dom Specht m.fl., C-501/12 – C-506/12, C-540/12 og C-541/12, EU:C:2014:2005, præmis 98 og den deri nævnte retspraksis).

59 En væsentlig hindring som den, der følger af den i hovedsagen omhandlede nationale retlige bestemmelse, for den effektive anvendelse af EU-retten, og navnlig af et så grundlæggende princip som statens erstatningsansvar for tilsidesættelse af EU-retten, kan under disse omstændigheder hverken begrundes med princippet om retskraft eller med retssikkerhedsprincippet.

60 Det følger af de ovenstående betragtninger, at det tredje spørgsmål skal besvares med, at EU-retten, herunder navnlig de af Domstolen opstillede principper på området for statens ansvar for skader, der forvoldes borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse truffet af en

national ret i sidste instans, skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning, hvorefter et erstatningskrav mod staten forudsætter, at der er sket en forudgående ophævelse af den af denne instans afsagte negative afgørelse, når en sådan ophævelse i praksis er udelukket.

Sagens omkostninger

61 Da sagens behandling i forhold til hovedsagens parter udgør et led i den sag, der verserer for den forelæggende ret, tilkommer det denne at træffe afgørelse om sagens omkostninger. Bortset fra nævnte parters udgifter kan de udgifter, som er afholdt i forbindelse med afgivelse af indlæg for Domstolen, ikke erstattes.

På grundlag af disse præmisser kender Domstolen (Anden Afdeling) for ret:

1) **Artikel 1, stk. 1, i Rådets direktiv 2001/23/EF af 12. marts 2001 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder eller bedrifter eller af dele af virksomheder eller bedrifter skal fortolkes således, at begrebet »overførsel af en bedrift« omfatter en situation, hvor en virksomhed, der opererer på markedet for charterflyvninger, opløses af dens hovedaktionær, som ligeledes er en luftfartsvirksomhed, og hvor denne sidstnævnte herefter overtager den opløste virksomhed ved at overtage de løbende leasingkontrakter vedrørende flyvemaskiner og kontrakter om charterflyvninger, udøver virksomhed, der hidtil blev udøvet af den opløste virksomhed, genansætter visse af de arbejdstagere, der hidtil har været tilknyttet denne virksomhed, ved at tildele dem stillinger, der er tilsvarende dem, de tidligere udførte, og modtager mindre udstyr fra nævnte virksomhed.**

2) **Artikel 267, stk. 3, TEUF skal fortolkes således, at en ret, hvis afgørelser ifølge de nationale retsregler ikke kan appelleres, er forpligtet til at indgive en anmodning om præjudiciel afgørelse for Den Europæiske Unions Domstol vedrørende fortolkningen af begrebet en »overførsel af en bedrift« som omhandlet i artikel 1, stk. 1, i direktiv 2001/23 under omstændigheder som de i hovedsagen omhandlede, som både er karakteriseret ved de underliggende retsinstansers divergerende afgørelser med hensyn til fortolkningen af dette begreb og af tilbagevendende fortolkningsvanskeligheder af dette i de forskellige medlemsstater.**

3) **EU-retten, herunder navnlig de af Domstolen opstillede principper på området for statens ansvar for skader, der forvoldes borgerne på grund af en tilsidesættelse af EU-retten, der skyldes en afgørelse truffet af en national ret i sidste instans, skal fortolkes således, at den er til hinder for en national lovgivning, hvorefter et erstatningskrav mod staten forudsætter, at der er sket en forudgående ophævelse af den af denne instans afsagte negative afgørelse, når en sådan ophævelse i praksis er udelukket.**

Underskrifter